

Gross-Oesterreich és a magyar proletariátus.

II.

ielőtt azon kérdés vizsgálatára térnénk át, mennyiben várhatja Ausztria és különösen Magyarország proletariátusa a dinasztától céljainak tartós előmozdítását, egy kiterést vagyok kénytelen tenni, mely különben a tárggyal szorosán összefügg.

Előző cikkemben igyekeztem kifejtetni, hogy Renner a történelmi materializmus alapelveit nem gondolja következetesen végig, s öszes nézeteinek téves volta ezen hibából származik.

Cikkem első része már teljesen meg volt írva, midőn Rennernek: *Az osztályharc lehetőségei* c. újabb értekezése*) megjelent.

Ebben elmondja, hogy az osztrák választójogi reformot megelőző időben kettős minőségben munkálkodott a reform létrejöttén. Névtelenül írt cikkeket a *Wiener Arbeiterzeitung*-ba s álnév alatt különböző polgári lapokba. Utóbbi minőségében arra törekedett, hogy a polgári pártokat a reform szükségességéről meggyőzze, s a cél érdekében, mint maga mondja: „Kénytelen voltam egynémely dolgot, melyet elvtársaim előtt közvetlenül a történelmi materializmus szavaival és gondolatmenetében fejeztem volna ki, a bürokrácia és burzsoázia ideológiájával és frazeológiájával kifejezni, hogy ott, ahol hatást akartam elérni, tényleg hassak is.” „A címzés megmagyarázza a levél stílusát. Egynémely helyeket, melyek kell, hogy marxistáknak idegenszerűen hangozzanak, másképen stilizálok, ha elvtársak részére írtam volna” (11—12 l.). Megelégedéssel állapítja meg, hogy ez a kettős minőség, ezen „idegenszerű köntös bírálóinak legjobbjait legkevésbé sem tévesztette meg”.

Ezen magyarázat sokkal kedvezőtlenebb színben tünteti fel a dolgot, mint azt előzőleg megítélhettem. Azt hittem, hogy Renner csak később tért át a történelmi materializmus talajára, de régi nézeteit — az etnikai szempontok túlbecsülését — ezen irányváltás még nem tudta kellően átalakítani. Ezt sem gáncsképen hoztam fel, hanem azért, hogy a monarchia jövőjére nézve kifejtett nézeteinek helytelenségét egy alapvető tévedésre vezessem vissza, továbbá, hogy Mehring rendkívüli dicséretét a magyar viszonyokra nézve kellő értékére leszállítsam. A védekezésre is áll a francia közmondás: *Qui s'excuse, s'accuse*. Én legalább a saját részemről lehetetlennek tartom ugyanazon álláspontot egyszer a marxizmus gondolatmenetével, máskor a polgári ideológia segítségével megvédelmezni és pedig úgy, hogy az eredmény mindig azonos legyen. Mit is kell a „polgári ideológia” alatt érteni? Azon eszmék, magyarázatok

*) *Möglichkeiten des Klassenkampfes*, *Neue Zeit* 1907. okt. 5. sz. 11. és köv. 11.

és gondolatmenetek összességét, melyeknek célja a jelen tényeit és a múlt eseményeit a polgári osztály érdekeire kedvező világításban feltüntetni, s az alsóbb osztályokat saját érdekeik miáltal tévedésbe ejteni. Mindenki tehát, aki gondolatait ezen ideológiába öltözteti, ezen megtévesztésnek, az osztályöntudat elhomályosításának — tudatosan vagy öntudatlanul — eszközévé válik. Vegyük pl., hogy valaki azon feladatra vállalkozik (mint azt Renner Ausztriában tette), hogy az ált. választói jog fontosságáról a magyar uralkodó osztályokat meggyőzze s ezen célból az ő ideológiáikat használja fel. A magyar uralkodó osztálynak jelenlegi egyedüli ideológiája: a nemzeti eszme és a magyar elem fölényének megóvása. Próbálja valaki az ált. választói jogot ezen ideológiába öltöztetni, ennek következménye az lesz, hogy a nemzetiségek és a proletariátus háromnegyed része ki lesz zárva a választói jog köréből. Az önálló vámtérületet is nem azon indokolással szoktuk mi a polgári osztálynak ajánlani, hogy az a nemzeti eszme és a függetlenségi program győzelmét fogja előmozdítani, hanem azért, mert összetörvén a nagybirtok hatalmát, a burzsoázia befolyását és gazdasági erejét növelni fogja. Ez az ő szempontjukból igen meggyőző érvelés lesz, de azért ez nem polgári ideológia. Abban nincs megróni való, ha valaki a polgári pártokat akarja valamely a proletariátusnak is kedvező reform szükségességéről meggyőzni, de a történelmi materializmus hívének a polgári ideológiák csak támadás és lerombolás, de kikölcsonzás tárgyát sohasem képezhetik. A siker, melyet Renner úgy személyére, mint eszméire nézve az osztrák választójogi harcban elért, sokak szemében elfeledtetni ugyan ezen kétlelkűséget, de azt oly természetes, sőt követendő példának feltüntetni még sem lehet.

Különben is előbbi műveit futólagosan érintettem, s bírálatom tárgyává főművét*) tettem. Ez már saját neve alatt jelent meg, benne történelmi materialistának vallja magát, tehát viseli érte a teljes felelősséget, s épen ezen könyvről igyekeztem kimutatni, hogy a történelmi materializmust nem gondolja következetesen végig. A munka nagy része előzetesen több lapban és folyóiratban jelent meg, s mint ő maga az előszóban kijelenti, műve elsősorban ezen cikkek összefoglalása. Azt is meg kell jegyezni, hogy azon folyóiratok *Hilfe, Nation* stb. közönsége, melyekben ezen cikkek megjelentek, már bír elég fogékonysággal a tört. materializmus alapelvei iránt, s nem feltétlenül szükséges őket polgári ideológiákkal táplálni. Ezen cikkek majdnem változtatás nélkül vannak átvéve, sok helyütt pedig lapokon át szószerint idézve. Azonban az egész könyvben hiába keresnők a „polgári ideológiák” kifejezett elejtését, s csak annyiban módosít a cikkeken, amennyiben egyes állításait és következtetéseit az események már túlhaladták. Ezek után igazán nem tudjuk megérteni, hogy egy könyvről, mely összefoglalása és részben szószerinti leközlése oly cikkeknak, melyekről a szerző maga jelenti ki, hogy „a bürokrácia és burzsoázia ideológiájának és fraezológiájának” alapul vételével íródtak, hogyan tudja Mehring azt mondani, hogy az a történelmi materializmus remekműve?

Nézzük most már, mily szerepet szánnak *Gross-Oesterreich* tervezői a dinasztianak?

Tezner természetesen közjogi álmainak megvalósítását várja a császári hatalom erősödésétől. Anton Bach szerint Ausztria jövője attól függ, hogy eddigi reakciós politikájával felhagy, konzervatívvá lesz, ragaszkodni fog a történelmi tényezőkhöz, s azokat tovább fogja fejleszteni. Ily történelmi tényező három lesz: a dinasztia, hadsereg és az egyház. (229. 1.) Ezek lesznek a *Gross-Oesterreich* leghatalmasabb oszlopai. Popovici belátja, hogy tervét parlamentáris úton kivinni nem lehetséges. Ezért csak a császártól várja annak megvalósítását. „A népek ezen nagy harcát csakis részrehajthatlan bíró döntheti el. Ezen bíró csak a császár lehet. Ő egyedül van hivatva, egyedül őt illeti meg a hatalom és kötelezettség, hogy az összes népek államcsinjét

*) *Grundlagen* stb.

(den Staatsstreich aller Völker) keresztülvigye.” (328—9.11.) Ennek megfelelően alkotmánytervezetében rendkívül kiszélesíti a császári jogkört.

Mielőtt Renner idevágó fejtegetéseire áttérnénk, néhány megjegyzését akarnám felsorolni, melyeket az uralkodó személyére tesz. Ma már senki sem tartja a vérbeli szocialista integráns kellékének, hogy mihelyt az uralkodóról szó jön, azonnal legalább is királysértést kövessen el, s az ily ok nélküli tüntetéseket nemcsak ízlésteleneknek, hanem céltalanoknak is találjuk. De azért az ellenkező végletbe sem kell esni, mint azt Renner teszi a következő helyeken: „Mindenkí tudja, hogy I. Ferenc József sem alapelvöl, sem hajlamból nem részesít előnyben valamely nemzetet, vagy osztályt.” (103. 1.) „A kontinensen nincs több oly nyilvánvalóan alkotmányos érzületű monarcha, mint I. F. J.” (151.1.) „F. J. császár 1867. óta oly kifogástalanul alkotmányos érzületű uralkodó, mint senki más, s környezetében legfeljebb a katolicizmus fejlesztésére gondolnak, de bizonyára nem az alkotmány ellen irányuló merényletekre.” (102. 1.) Ezen kijelentések és dicséreték oly általános jellegűek, hogy azokat minden marxista nyugodtan átengedheti polgári újságíróknak, kiknek szótárából Renner minden lojális kifejezést felhasznál, csak épen még az ú. n. „ruganyos léptek” hiányoznak. Ezen külső tiszteletet kiterjeszti nemcsak az uralkodóházra, hanem annak mediatizált rokonságára is, s Koburg Fülöp hercegről szólva, nem mulasztja el hozzátenni „ő fensége”. (16. 1.)

De eltekintve ettől, ezen kijelentések sem a tényeknek, sem a történelmi materializmus alapelveinek nem felelnek meg. A tényeknek azért nem, mert I. Ferenc József uralmáról 1867. után is csak jóakarató elfogultsággal lehet állítani, hogy az valamennyi osztálynak, vagy nemzetiségnek teljesen egyenlő mértékkel mért volna. Állítható-e nyugodt lelkiismerettel, hogy a ruthének és tótok iránt épen olyan volt uralma, mint a németek iránt? Állítható-e, hogy a munkásosztály iránt mindig oly módon viselkedett, mint az arisztokráciával, a tiszttikkal úgy, mint a tanítóssággal szemben? Az, hogy ő minden osztály és nemzet iránt egyformán pártatlan, egyszerű ismétlése a régi államtan avult tételének, hogy a monarcha pártok és osztályok felett áll, s mindenki iránt egyformán igazságos, mely tannak célja az volt, hogy az alsóbb osztályok sorsuk javulását csak az uralkodó jószágától várják, s igazságosságában vakon higgyenek. Renner a nemzetiségi viszály végleges megoldását azért sürgeti, mert ez nem engedi az osztályharcot a maga leplezetlenségében érvényesülni, s mégis hirdeti ezen tételt, mely monarchikus államban legalább is annyit tehet a tömeg osztályöntudatának elhomályosítására, mint a nemzetiségi viszály. Végül azon kijelentését sem lehet megjegyzés nélkül hagyni, hogy a császár környezetében „legfeljebb” a katolicizmus fejlesztésére gondolnak, de nem az alkotmány elleni támadásra. Legfeljebb! Mintha a katolicizmus fejlesztésére az embereket pusztán a jámborság, vagy ártatlan bigottéria vinné reá, nem pedig a roskadozó osztályuralom alátámasztása. Sőt ez a „fejlesztés” még sokkal veszedelmesebb, mint az alkotmány elleni támadás, mert alkotmányuk túlnyomóan csak az uralkodó osztályoknak van, de a katolicizmus fejlesztése mindig és kizárólag a tömegek félrevezetésére irányul. Ily felfogás mellett nem kell azon sem csodálkozni, hogy

Renner az I. Ferenc által alapított osztrák császárságot: *Völkerkaiser-tum*-nak nevezi. (23. 1.) Ezen állítás igazolására nem tud más bizonyítékot felhozni, mint a császári proklamáció szövegét. Ha az érdekeltek nyilatkozatai ily kérdésben elegendők, akkor kétségét kizárólag be lehetne azt bizonyítani, hogy Magyarország tényleg a szabadság klasszikus hazája, s az ezeréves alkotmány áldásaiban minden állampolgár egyaránt részesül.

Könyvének megírása idején az osztrák proletariátus és dinasztia érdekei az általános választói jog megvalósításának kérdésében meg egyeztek. Ezen pillanatnyi szituáció által megtévesztve úgy véli, hogy ezen érdekszövetség állandóvá lehet, s a teljes demokrácián nyugvó *Gross-Oesterreich* eszméjének egyik legfőbb oszlopa a császár, illetőleg az uralkodóház lesz. „Miért ne legyenek a monarchia népei egyek egy többszázados, most már szigorúan parlamentáris dinasztia, egy örökös elnökség alatt, mint az angol királyságban! Valóban a császáreszme a levegőben van!” (237. 1.) Azon reményben ringatja magát, hogy tervének megvalósítása esetén „az uralkodó a földművessel együtt fog szántani, mint II. József, s a munkás mellé az üllőhöz fog állani, mint azt még egy monarcha sem tette.” (u. o.). Valóban idillikus kép! Szokása szerint itt is gondoskodik az alibiről s azért óvatosan kijelenti (bár ezzel egész érvelésével ellentétbe jön), „hogy dinasztia maguktól sem mire sem képesek”, s a korona szerepét így akarja körülírni: „Az uralkodó feladata lesz kitartani, a birodalmi egységnek egy darabját sem feláldozni, s különben várni, míg szorongatják, míg hívni fogják.” (238. 1.) Egy másik helyen pedig megjegyzi, hogy a dinasztia a népszövetség létesítése körül nagy érdemeket szerezhet magának, de az szükség esetére nélküle is meglesz. (232. 1.)

Ezen, meglehetősen gyengén támogatott álláspont védelmére, a *Neue Zeit*-ban megjelent, s előbb már idézett értekezésében teljesen új érveket állít csatasorba. A cikk egyes helyeken valóban páratlan szellemességgel van megírva s a marxizmus külső követelményei tekintetében sem emelhető ellene kifogás. Otto Bauer nyomán¹⁾ különbséget tesz imperializmus és cézarizmus között. Az utóbbi mindig a társadalmi és gazdasági fejlődés oly fokozatán áll elő, midőn az uralkodó osztály összes csoportjai nemcsak a proletariátussal, hanem egymással is örökös harcban élnek, amit a korona saját hatalmának öregbitésére használ fel, kijátsza egymás ellen, s így egyensúlyban tartja és vezeti őket. Az imperializmus magasabb fejlődési fokot képvisel, s jelenti a politikailag teljesen szervezett és egyesített burzsoázia tartós és határozott uralmát a proletariátus felett. A korona itt már nem önálló faktor többé, hanem a burzsoázia alkatrésze, eszköze és ügynöke, mint pl. a német császár vagy az angol király. A cézarisztikus uralkodó a hadsereg és bürokráciára támaszkodik, s ezért önálló társadalmi osztály, mellyel a proletariátus érdekszövetségeket is köthet, mert hiszen a cézári politika abban áll, hogy az osztályokat egymással tartatja egyensúlyban, s adott esetben az uralkodó osztályt pusztán a proletariátus törekvéseinek támogatásával lehet sarokba szorítani. Az imperialisztikus államokban a hadsereg és bürokrácia az uralkodó osz-

*) Id. műve 436 l.

tály befolyása alatt állanak s a monarcha mindig szükségképen ezeknek élén az alsóbb néposztályok ellen fog harcolni. Ausztriában a modern césarizmus korszaka járja, az egyes osztályok főleg a nemzetiségi viszály miatt még igen éles ellentétben állanak egymással, a korona a hadseregre és bürokráciára támaszkodhatik, viszont a proletariátus már oly erős, hogy vele mint önálló tényezővel kell számolni, itt tehát lehetségesek az alsó osztály és a korona közötti érdekszövetségek.

Ma már a szocialista taktika körében általánosan elismert szabály, hogy adott esetben az alsóbb osztályok szövethetnek a dinasztíával, ha ez rájuk nézve oly előnyt jelent, melyet másképen el nem érhetnének, s magatartásuk nem von a jövőre nézve semmi káros következményt maga után. Világos, hogy sem republikánus allűrök, sem régi előítéletek nem tarthatják a proletariátust ettől vissza. Világos az is, hogy a koronával épen úgy lehet és kell szövetséget kötni, mint bármely más polgári osztállyal, vagyis magyarul szólva: a függetlenségi párttal, épen úgy mint a királlyal. Ennyit, de csupán ezt kell mindenekelőtt megállapítani.

Renner azonban főművében egészen más álláspontra helyezkedett. Ő felállította a jövő programját, s annak egyedüli céljául a *Gross-Oesterreich* megteremtését tűzte ki, mely szerinte a nemzetiségi és közjogi harcokat meg fogja szüntetni, s a teljes demokráciát meg fogja valósítani. Ez pedig, mint azt ő maga előadja, nagyon hosszú időre szóló feladat, mert az államot területileg és nemzetiségileg kell újjászervezni, a demokratikus önkormányzatot minden fokozaton át kiépíteni, ami több évtized munkája. Minthogy pedig a jövő államának egyik oszlopa a korona, mely ezen változás keresztülvitele iránt — tekintve, hogy a nemzetiségi és közjogi viszályok elfajulása elsősorban az ő hatalmi állását veszélyezteti — épen úgy érdekelve van, mint az alsóbb néposztályok: világos, hogy néhány évtizeden közös cél felé haladva, akár nyíltan, akár hallgatag, állandó érdekszövetségnek kell közöttük fennállani. Szükségesnek tartom kiemelni, hogy Renner idézett cikkében már nem beszél *Gross-Oesterreich*-ről, a magyar nemzetiségeket teljesen figyelmen kívül hagyja, valamint nem beszél már több évtizedre terjedő szövetségről, hanem csupán az *ad hoc* szövetségek lehetőségét hangoztatja s az osztrák szociáldemokrata pártnak az uralkodó házzal szemben a közelmúltban elfoglalt álláspontját igyekszik igazolni. Épen az elébb jegyeztem meg, hogy cikke a marxizmus szempontjából nem esik kifogás alá. Nem véletlen tehát, hogy már nem kovácsol benne csalhatatlan terveket a jövőre nézve; mélyen hallgat a *Gross-Oesterreich* koncepciójáról s csak arra szorítkozik, hogy kimutassa azon elv helyességét, melyet már Loria fejtett ki, t. i., hogy a proletariátus mindig használja fel az uralkodó osztály belső viszályait, s engedmények ellenében szövethetnek a küzdő felek valamelyikével. Megjegyzendő, hogy Németországban a császári hatalom távolról sem oly tehetetlen, s korántsem oly engedelmes eszköze a burzsoáziának, mint azt Renner rajzolja. Más oldalról egyes tagállamok példája azt mutatja, hogy a fejedelem a proletariátus érdekében keresztülvitt az uralkodó osztálynak kevésbé tetsző rendszabályokat is, s ezek a proletariátustól tartva meg sem kísérelték ellene pártot ütni. Viszont Ausztriában sem

áll a korona annyira izolálva a pártokon kívül és felül, mint azt Renner feltünteti, s amire még részletesen reátérünk.

Visszatérve Renner eredeti koncepciójához, korona és proletariátus néhány évtizeden keresztül egyazon cél felé fognak haladni, azaz kevésbé óvatos kifejezéssel élve szövetségesek lesznek. Már pedig ily körülmények között a legegyszerűbb szabály, kerülni mindazt, ami a szövetségest gyöngítheti, s előmozdítani azt, ami megerősítésére szolgál. *Tertium non datur*. Gyenge szövetségeseknek harcban nem vehetni hasznát. S ha tényleg oly biztos boldogságot ígér a Renner által kitűzött cél, azért érdemes némely áldozatot hozni az egyedüli szövetséges érdekében. Azon tényezők, melyekre az osztrák császár támaszkodva, elég hatalommal bír ahhoz, hogy a proletariátusnak még az uralkodó osztály ellenzése dacára is tehessen engedményeket, Renner szerint a polgári és katonai tisztikar: a szoldateszka és bürokrácia. Ezek már évszázadok óta kasztszerűen fejlődtek, „az összes országok nemzetiségeitől és osztályaitól egyformán idegenen önálló létet éltek”. Már most a koronát erősíteni, annyit jelent, mint ezen tényezőket is erősíteni. Itt nincs mentség. Aki a célt akarja, annak az eszközöket is akarnia kell. Renner azzal vigasztalja magát, hogy a polgári és katonai tisztikar túlnyomó részben nem az uralkodó osztály felsőbb rétegeiből rekrutálódik, hanem a közép- és alsó osztályokból, de főleg a hivatalnokok és tisztek leszármazóiból kerül ki a többség, mely kispolgárilag gondolkodik, sőt sok államszocialista van közöttük. Erre nézve csak azt lehet felhozni, hogy az osztályuralom legtökéletesebb hatalmi szervezete a római katolikus egyház, túlnyomó részben szintén a közép- és alsó osztályokból kerül ki, kik meg viszont a radikális törekvésekkel erősen kacérkodó keresztény szocializmust hirdetnek. Renner maga is sokáig bürokrata volt és nem vehető rossz néven, hogy oly jó véleménnyel van előbbi hivatásáról, megemlíti, hogy a polgári és katonai tisztikar köréből került ki Anton Menger, Steinbach, Klein, Ratzenhoffer is. De éppen a kivételek erősítik meg az általános szabályt, s ezzel szemben felhozhatjuk, hogy viszont a főnemesi osztály köréből került ki Széchenyi, Tolsztoj, Kropotkin, Turati, Vollmar, a nemesség közül a szocialista pártok tagjainak egész tömege, a burzsoá kapitalisták közül Engels, Singer, Ahrons, Gérault stb., de azért még sem jut eszébe senkinek sem azt mondani, hogy a főnemesség, nemesség, vagy a polgári kapitalisták részéről a munkásság céljainak támogatását remélheti.

A szoldateszka és bürokrácia Ausztriában tehát rendkívül erős, mert másképpen nem helyezkedhetnék a fejedelem az uralkodó osztályokkal szembe. Ezen állapot azonban csak akkor lehetne kedvező a proletariátusra, ha mindkét tényező az ő érdekeinek szolgálatába állana, az ő befolyása alá kerülne. Erről azonban szó sincs. Már pedig nehéz a választás oly polgári és katonai bürokrácia között, mely az uralkodó osztály szolgálatában áll, s az olyan között, mely magát öncélnak tekinti. Hogy az uralkodó osztálytól különvált bürokrácia mire képes, azt az orosz példa mutatja, pedig tagjainak túlnyomó része szintén az alsóbb osztályok köréből került ki. Ha a bürokrácia erős (itt pedig ez a kiindulási pont), akkor annak, mint

általában minden osztálynak a főcélja a saját különleges helyzetének biztosítása, kiváltságainak fokozása, s anyagi helyzetének emelése. Azonkívül a bürokráták jelentékeny része oly funkciókat teljesít, melyek ösztársadalmi jelentőséggel nem bírnak, célok csupán az osztályuralom fentartása. Ezeket tehát meg kellene első sorban szüntetni, de az erős bürokrácia ezt önrérthetőleg meg fogja akadályozni. A bürokrácia erősítése súlyos terheket ró az államra, s funkcióinak növelése a közszabadságra nézve is veszélyes, mint azt nemcsak Ausztria, hanem a valóban demokratikus Franciaország és Egyesült-Államok példája is mutatja.

Sokkal nehezebb dió az előbbinél a szoldateszka és militarizmus erősítése. A hadsereg azon eszköz, mellyel az uralkodó osztályt legjobb féken lehet tartani, s a vele való konfliktus esetén ezen tényező erősítése elkerülhetetlen. S már is hallottunk hangokat, hogy a magyar és osztrák szocialista pártoknak a létszámemelés kérdésében nem szabad a koronának nehézségeket hozni, s ezt az általános választói jogért cserébe meg kell szavazni. S ezen a téren nincs ámitás: a hadsereg erősítése mindig az osztályuralom erősítése. A bürokráciára még el lehet hitetni, hogy társadalmi funkciót teljesít, mert hiszen a *Zukunftstaat*-ban is lesznek hivatalnokok, de a szoldateszkára soha. A hadsereg, mint olyan csak addig ér valamit, amíg fegyelme erős. Ez pedig kizár minden demokratizáló törekvést. Demokratikus szoldateszka: *contradictio in adjecto*. Hiszen épen most (1907. nov.) bocsátott ki a hadügyminiszter egy rendeletet, mely a legszigorúbb eszközök igénybevételét rendeli el a szocializmus terjedésének megállítására. A militarizmus erősödése azt jelenti, hogy egyre több ember vonatik el a produktív munkától, a fegyverkezési költségek egyre nagyobbodnak, a külfáború veszélye egyre valószínűbb. De más irányban is veszélyes a hadsereg erősítése, mert minden legcsekélyebb konfliktusnál, mely a szövetséges társak: fejedelem és proletariátus között a katonai terhek emelése miatt vagy bármely más oknál fogva kitörne, attól kellene tartani, hogy a fejedelem megnövekedett hatalmát ismét a proletariátus ellen fordítja. Szóval Renner tervének követése *circulus vitiosus*-ba visz, a polgári osztály uralma helyett jön a bürokrácia és szoldateszka uralma, fekete vagy nemzetiszínű helyett feketesárga osztályuralom.

Ezen tényezők erősítése pedig elkerülhetetlen nemcsak azon általános oknál fogva, melyet előbb említettem, t. i., hogy a szövetséges-társ erősödése közös érdek, hanem a következők folytán is. A koronának a proletariátussal való szövetsége az uralkodó osztállyal való nyílt szakítást jelentené. Mindenki, aki a viszonyokat mélyebben ismeri, tudja, hogy az uralkodó osztály, főleg még ha az egyházat hozzá számítjuk, mily óriási hatalmat képvisel, hiszen cikkem első részében kimutattam, hogy a magyar nemesség sikerrel tudott többször a császári hadsereggel szembeszállani. Nemcsak az uralkodó osztály felsőbb rétegei, hanem a kispolgárság jelentékeny része is, — tekintettel arra, hogy a Renner-féle terv megvalósítása a lengyel, cseh, magyar nemzetiségek érdekeit is jelentékenyen sértené, — ellenségévé lenne az új szövetségnek. Ezzel szemben elkerülhetlen volna a hadsereg

erősítése. Ennek szükségét láthattuk 1906-ban, midőn az országgyűlést Fabricius csapata kergette szét, s ez vonta maga után a porosz hadsereg megerősítését is a *Verfassungstreit* idejében.

Ámítás tehát azt mondani, hogy el lehet ezen szövetséget a militarizmus erősítése nélkül is képzelni. Mihelyt az uralkodó osztály ádáz támadásainak kitett fejedelem nem tud kellő ellensúlyt velők szembehelyezni, hatalma meggyengül. Az ily szövetségesekre nézve pedig nincs szüksége a proletariátusnak, s nem fogja a fejedelmet pusztán hálából azért támogatni, mert valamikor a választói jogot javaslatba hozta. Az osztályharcban nincs szentimentalizmus, ott az erőviszonyok döntenek. A fejedelem és proletariátus szövetsége csak akkor nem vonja maga után a militarizmus és bürokrácia megerősödését, ha bizonyos határozott és rövid idő alatt megvalósítható célokról van szó. Minden más esetben a szövetkezés költségeit a proletariátus fizeti.

Valamint Németországban nem egyszerű eszköze a császári hatalom a burzsoáziának, épen úgy nem áll Ausztria-Magyarországon sem oly elszigetelve a dinasztia, nem különböznek annyira érdekei az uralkodó osztályokétól, „s nem állhat velők oly állandó ellentétben, mint Renner hiszi.

Ha még igaz is az, hogy az osztrák cézárizmus az összes osztályokat felhasználhatja egymás ellen, ez még nem jelenti, hogy ez mindig a proletariátus javára fog történni, hanem gyakran épen megfordítva. Az uralkodó osztály ellen akkor lesz szükség a tömegek erősítésére, ha az előbbinek a szarvai túlságosan megnövekedtek, s a fejedelmi jogokat akarják korlátozni. Viszont azonban a koronának nincs érdekében a proletariátus hatalmát annyira megnövelni, hogy azután ez álljon elő hasonló követelésekkel. Ezért bár a dolognak sokkal egyszerűbb módja lenne az alsóbb néposztályokat reászabadítani a kiváltságosakra, mégis a cézárizmus ehhez nem folyamodik, hanem erre a célra a hadsereget használja fel, mert ez nemcsak a kiváltságosokat tartja féken, hanem a szövetséges proletariátus ellen is védelmet nyújt. Az uralkodó osztály és fejedelem közötti ellentét sohasem lehet állandó, s a történelem legfeljebb arra mutat példát, hogy a korona hosszabb ideig ellenségeskedésben állt a földbirtokosokkal, vagy a városi polgársággal, — de viszont ezen harcban szövetséges volt ellenük az uralkodó osztály egy másik csoportja. Akik tehát azt hiszik, hogy korona és proletariátus egymással állandó érdekszövetségben lehetnek, összetévesztik a munkásságot az uralkodó osztály egyes csoportjaival, melyekre nézve ezen lehetőség tényleg előállhat. Magyarországon már több ízben, legutoljára 1905—906-ban a király harcban állt az egész uralkodó osztállyal, de nem kell elfeledni, hogy ezt azért tehette, mert velők szemben nemcsak a hadseregre, hanem az osztrák nagyiparra és nagybirtokra támaszkodott, s ezeknek érdekeit védelmezte. Azonkívül kétségtelen, hogy a monarchia, mely közhatalmi előjogok és kiváltságok tekintetében az uralkodó osztály élén áll, nem követhet állandóan oly politikát, mely végeredményében minden előjog és kiváltság megdöntésére vezetne, mert az osztályok története nem ismer öngyilkosságot. Oly államokban, hol a

monarchia nem támaszkodhatik egy erős történeti osztályra (Szerbia, Bulgária, Mexico stb.) a dinasztiaik gyors egymásutánban követik egymást, vagy a monarchia teljesen megszűnik. Ma már a legfelsőbb körökben is annyira tisztában vannak a szocializmus alapelveivel, hogy tudják, ha a proletariátus a politikai hatalom birtokába kerül, nem fogja hálából a fejedelmi előjogokat továbbra is meghagyni. Csak az uralkodó osztálynak lehet érdeke, hogy nimbusz és reprezentálás céljából megtartson oly uralkodóházat, melyre különben már semmi szüksége nincs. Azért a dinasztianak a proletariátussal való szövetezése csak ideiglenes jellegű, s célja legfeljebb az lehet, hogy — mint fentebb említtem — az uralkodó osztály mégnövekedett szarvait letörje. Ezért pártolja a korona az ált. választói jogot, mert Ausztriában az egyes pártok és osztályok a nemzetiségi viszály, Magyarországon pedig a közjogi harcok örve alatt a korona hatalma ellen is törtek és megakadályozták a hadsereg fejlesztését. Mihelyt a szelidítés eredményre vezetett, a béke helyreállt. Nyomatékosan hangsúlyoznunk kell, hogy a nemzeti küzdelem leghevesebb napjaiban sem nyúlt a korona erősebb gazdasági rendszabályokhoz, mert ezek tekintetében érdekei az uralkodó osztállyal közösek. Tudjuk, hogy az 1905-iki dunántúli arató sztrájk idején a demokratikus abszolutizmus készséggel bocsátotta legádázabb ellenfeleinek, a nagybirtokosoknak rendelkezésére a csendőrséget és katonaságot. A dinasztianak a monarchia területén körülbelül 700.000 hektár földbirtoka van, de a vele szoros kapcsolatban levő egyéneket is tekintetbe véve. ezen földbirtok nagysága egy millió hektárra tehető. Már most képezhető-e, hogy a korona hozzájáruljon oly rendszabályhoz, mely a nagybirtokot gyökerében támadná meg? A dinasztia azonfelül ipari és bányavállalatoknál óriási mérvben van érdekelve, s ezért minden erővel fentartja a közös vámterületet, mely a magyar proletariátus elnyomásának legfőbb oka. Az is nagyon felszínes megfigyelés, hogy az osztrák és a magyar bürokrácia és szoldateszka teljesen elkülönült a többi osztályoktól. A magyar bürokrácia az uralkodó osztállyal egészen azonos, sőt a magyar tisztikar sem titkolta a „nemzeti küzdelem” iránti rokonszenvét, 1848/49-ben pedig nyíltan szállt szembe a koronával. A horvát bürokrácia is erősen nacionalista érzelmű. Az osztrák bürokrácia lengyel, cseh elemei szintén együtt éreznek honfitársaikkal, a németek császárhűsége is meg fog inogni abban a pillanatban, midőn a németiség megszűnik vezérlő elem lenni a bürokráciában. Ugyanez áll, bár erős megszorítással, a szoldateszkára nézve is. A katonai és polgári tisztikar elkülönült volta csak annyit jelent, hogy a császár ellen nem fognak az uralkodó osztály kedvéért frontot csinálni, de a proletariátus és uralkodó osztály harcaiban, ha nem is nyíltan, de annál hatékonyabban az utóbbit fogják támogatni, mert ezzel nemcsak gazdasági érdekeik közösek, hanem körében élnek le életüket, érzéseik, felfogásuk, műveltségök, ideológiáik, elfogultságok és gyűlöletök a proletariátus iránt azonosak. A történet tanúságai: Mária Terézia és II. József példája mutatják, hogy a legjobb akarató reform, a legszigorúbb parancs dacára hajótörést szenved az uralkodó osztályhoz szító bürokrácia titkos ellenállásán.

De az uralkodó osztállyal szemben a fejedelem azért sem feszítheti a húrt a végsőig, mert a példa ragadós lehet s az ellenfélnek is eszébe juthat a proletariátussal kacérkodni s neki engedményeket tenni. Amióta csak osztályuralom van, létezett már nagyszámú államdinasztia, de egy sem uralkodó osztály nélkül. Azonkívül az uralkodó osztály közelebbi érintkezésben áll az alsóbb osztályokkal, sokkal kézzelfoghatóbb és gyorsabb támogatást nyújthat nekik, mint a monarcha. Ha Wenckheim gróf vagy Eszterházy herceg cselédjeinek bérét felemeli, munkaidejüket leszállítja, a közigazgatás legközvetlenebb túlkapasait mérsékli, ez nagyobb hatást képes elérni, mint akármily hangzatos demokratikus kormányprogram, melynek végrehajtása az uralkodó osztály ellenállásán hiúsul meg, épen úgy, mint Bismarck nagyarányú szociálpolitikája.

Az általános választói jogot a korona Magyarországon parlamentáris úton még nem tudta megvalósítani, ha azonban a nagybirtok akarná, máról-holnapra meglenne. A Zichyek és Károlyiak végesség esetén szintén tudnak forradalmárok lenni, épen úgy, mint a Habsburgok. De a proletariátus az ellentétek ilyenmő kiélesedésében sem bízhatik túlságosan. Midőn a kölcsönös taktikázás már az alsóbb osztályok erejét nagyra növelte, a csatázó felek kibékülnek s közös erővel fordulnak a félelmes ellenség ellen s beáll a fejlődés azon korszaka, melyet Renner imperializmusnak nevez, az uralkodó osztály és dinasztia teljes összeolvadása.

Ezért van az, amit Renner többször felemlít, hogy a Habsburgház mindig akkor hagyta cserben az alsóbb néposztályokat, mikor azok a legtöbbet vártak tőle. Ezért van, amit Renner, Popovici és Tezner nem tudnak megérteni, hogy a császár annyiszor szétzúzhatta volna a magyar nemesség hegemoniáját s mégsem tette meg. S az osztrák politikai élet legújabb eseményei sem szolgáltatnak valami különösen kedvező bizonyítékot Renner álláspontja javára. Ezt csak épen hogy megjegyzem, s az agrár-klerikálisok előnyomulásából nem akarok tökézt kovácsolni, mert akkor ugyanazon hibába esnék, mint Renner: egy momentán helyzet alapján eldönteni a jövő fejlődés legfontosabb problémáit. Azonfelül látván azt, hogy Renner a mi viszonyainkat ily közvetlen közelből mily helytelenül ítéli meg, szinte nem merek a legújabb osztrák politikai eseményekre véleményt nyilvánítani. Követem Ward* példáját, ki felemlíti, hogy Vaccaro az amerikai állapotokról oly helytelen ítéletet mond s annyi hamis tényt hoz fel, hogy azóta elhatározta, miszerint sohasem fog külállamok viszonyairól nyilatkozni.

Az osztályharc lényegének teljes félreismerése rejlik azon szerepben, melyet Renner *Gross-Oesterreich* megvalósítása körül a koronának szánt. „Kitartani és várni, míg hívni fogják.” Ezen szereposztás a lehető legnagyobb képtelenség. A korona azért lesz Renner szerint a birodalmi eszme oszlopa, mert egyedül neki van hatalma azt az összuralkodó osztály ellenzése dacára megvalósítani. Már most elképzelhető-e, hogy egy ily hatalmas tényező megelégedjék azon szerény szereppel, hogy az ajtó mellett hallgatódzzék, várva a végszót, amíg

* L. F. Ward: *Soziologie von heute* 50—51. 11.

csengetnek neki? Ha pedig tényleg ilyen szerepre kényszerül, úgy ez arra vall, hogy semmi reális hatalmat nem képvisel, ily szövetségesre pedig nincs a proletariátusnak szüksége.

Legkevésbé várhatja a magyar proletariátus, mellyel Renner nem is törődik, törekvéseinek megvalósítását a dinasztától. A magyar proletariátus, mint Otto Bauer kifejti, kétszeres kizsákmányolásnak van kitéve, első sorban a magyar uralkodó osztály, azután pedig az osztrák burzsoázia részéről. S ha a magyar uralkodó osztály ellen részesítette is a dinasztia némi védelemben, az osztrák ellen soha. De a nemességgel való eljárása sem volt soha komoly. Az alsóbb osztályokkal a dinasztia akkor kezdett mindig kacérkodni, midőn a renitens nemesség nem szavazott meg adót, vagy katonát. Mihelyt az orvosság hatott, a király felhagyott a jobbjágyvédő törekvésekkel. A Habsburg-ház uralkodása folytonos kompromisszumok kora a király és nemesség között a nép költségére. Mária Terézia és II. József jobbjágyvédő intézkedései papíron maradtak, mert sohasem történt arra lépés, hogy ezen törvények végrehajtására a királyi hatalom teljes ereje fogatba vétessék. Mihelyt az adó és újonc megvolt, a jobbjágyvédelem sem volt többé sürgetős. Ezért fajult el a Bach-korszak népvédő irányzata s ezért szolgáltatta ismét a dinasztia a magyar népet 1867-ben vissza a nagybirtok és gentry korlátlan uralma alá. Mihelyt az uralkodó osztály 1906-ban abbahagyta ellenállását, kötelezőleg megígérte az adó, újonc, kiegyezés, felemelt kvóta és létszám megszavazását, a korona azonnal keblére fogadta őket s elejtette a Fejérváry-kormány hangzatos programját. Ugyanakkor, mikor a király szentesítette az osztrák választójogi törvényt, megadta az engedélyt a magyar cselédtörvényjavaslat benyújtásához. Hónapokig késlekedett a tanítói fizetésrendezés és a vasúti pragmatika szentesítése, mely a nemzetiségi egyházak és a horvát bürokrácia érdekeit sértette, de arról nem volt szó, hogy a cselédtörvény szentesítése késett volna. S a választójogi reform egyre késik s ha meg is valósul, többé oly üdvös hatása már nem lehet, mert a nagybirtok és gentry a politikai és gazdasági hatalom teljes birtokában annyira teleszívta magát, annyira megerősödött, hogy most képes lesz a reform hatásait ellensúlyozni. 1906. ápr. óta nagyszámú törvényt hoztak, melyek elmaradtak volna, ha az általános választójog megvalósul s melyeket a választójogi reform alapján összegyűlő parlament csak nagy küzdelmek árán és hosszú idő múlva fog eltörölhetni.

Téves azoknak nézete is, kik a királynak a koalíció vezéremberei iránt tanúsított ellenszenvéből merítenek reményt arra nézve, hogy a nagybirtok és gentry uralma rövid időn belül meg fog szűnni. Az osztályharcban is érvényesül azon gazdasági elv: a legkisebb áldozattal a legnagyobb hasznot elérni. S annyi kétségtelen, hogy a koronára nézve nem volt előnyösebb helyzet 1867. óta, mint a koalíció uralma. Minden követelése teljesül, anélkül, hogy áldozatokat kellene hoznia, vagy akadályokat leküzdenie, azonkívül követeléseinek teljesítését a kormány még nemzeti vívmány alakjába öltözteti. Ezzel szemben keveset nyomnak a latban a személyi érzelmek. Midőn a királynak választania kell a között, hogy előtte ellen-

szenves politikusok minden követelését a saját népszerűségök kockázatával teljesítsék, vagy pedig hogy bizalmát bíró egyének az uralkodó osztály makacs ellenállásával küzdve a legcsekélyebb eredményt is csak óriási áldozatok árán s a proletariátus hatalmának növelésével képesek elérni, a választás nem lesz nehéz. Gróf Andrássy Gyula emigráns, Tisza Kálmán kellemetlenkedő ellenzéki vezér volt, mégis ők lettek a dualizmus legerősebb oszlopai. De nemcsak a császár, hanem az osztrák nagyipar is, melynek részére a nemzeti kormány a közös vámterületet biztosítja, a koalíció uralmát választja, mert a folytonos exlex és obstrukció, üzleti szempontból, jelentékeny károkat okozott neki.

Ha tisztán a magyar proletariátus szempontjából vizsgáljuk a kérdést, a dinasztiaival, tehát a *Gross-Oesterreich* eszméjének legerősebb támaszával való állandó szövetkezés reá nézve előnyös nem lehet. A helyzet 1905—1907-ben az volt, hogy a dinasztia saját érdekében kifolyólag szolgálatot tett a proletariátus ügyének. Jogos és igazolt volt tehát a vele való együttműködés. De e tényből állandó szabályt alkotni: ezt a műveletet a logikában elhamarkodott indukciónak hívják.

Renner álláspontja az osztrák bürokrata felfogás megtestesülése, mely annyira lojális, hogy császár nélkül még a forradalmat sem tudja elképzelni.*

Szende Pál.

* Ép ily kevésbé nyújthat előnyt a proletariátus részére a nemzetiségi kérdésnek *Grossoesterreich* keretén belül való végleges megoldása. Talán lesz még alkalmam ezen kérdést is a *Huszdik Század* hasábjain behatóan fejtegetni.

